

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Кваліфікаційна робота
Освітній рівень – бакалавр

на тему: «Формування доктрини застосування танкових військ РСЧА (1921-1941).»

Виконав: студент 4-го року навчання,
спеціальності: 032 «Історія та археологія»
Прищ Святослав Степанович Науковий керівник:
Хом'як Оксана Володимирівна
PhD, кандидатка історичних наук. Рецензент: Тетяна
Пастушенко, к.і.н., Інститут історії
НАНУ

Кваліфікаційна робота
захищена з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
“_____” _____ 2025 р.

Київ – 2025

Декларація академічної доброчесності

студента НаУКМА

Я, Прищ Святослав Степанович, студент 4 р. н. факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032 “Історія та археологія” адреса електронної пошти: sviatoslav.pryshch@ukma.edu.ua підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Формування доктрини застосування танкових військ РСЧА (1921-1941).» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1- 3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений;

- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи StrikePlagiarism.
- Даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

Підпис:

Тема: «Формування доктрини застосування танкових військ РСЧА (1921-1941).»

Автор: студент 4-го р.н. бакалаврського рівня вищої освіти, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньої програми «Історія» Прищ Святослав Степанович

Науковий керівник: Хом'як Оксана Володимирівна Захищена:

«__»_____2025 р.

Короткий зміст роботи:

Прищ С.С «Формування доктрини застосування танкових військ РСЧА (1921-1941).»

Кваліфікаційна робота на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра за напрямом 6.020302 – Історія. – Національний університет «КиєвоМогилянська академія». – Київ, 2025.

Кваліфікаційна робота є комплексним дослідженням, тематики військового будівництва РСЧА в довоєнний період існування. Робота присвячена детальному аналізу положення танкових військ, базуючись на організаційно-статутних документах Червоної армії та на роботах радянських військових теоретиків.

В роботі, використовуються історіографія вітчизняних та іноземних спеціалістів з військової історії. Дослідження фокусується, на розвитку танкових військ РСЧА, в розрізі їх матеріальної та ідейної еволюції. Робота аналізує матеріальну та теоретичну складову розвитку радянських військ, я дві тісно взаємопов'язані величини. Дослідження містить елементи критичного аналізу джерельного та історіографічного матеріалу. Досліджено значний пласт технічної документації, яка стосується розвитку, танків в СРСР.

В результаті праці, було проаналізовано цілий ряд теоретичних доктрин та матеріальних реалій досліджуваного періоду часу, що впливали на розвиток танкових військ СРСР. Дослідження, дозволяє зрозуміти весь складний комплекс дій, що реалізовувався радянським військовим керівництвом, в спробі підготувати державу, до війни. Робота під новим кутом, аналізує радянські доктринальні документи, та штатну документації. Цим праця створює потенціал для розробки плеяди, наукових праць, з військової історію, того періоду.

Зміст

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. 1.ХАРАКТЕРИСТИКА ІДЕЙНИХ ТА МАТЕРІАЛЬНИХ ЗАСАД ПОБУДОВИ ТАНКОВИХ ВІЙСЬК РСЧА.	8
1.1 Аналіз формування доктрини використання танкових військ РСЧА: Позитивні і негативні тенденції.	8
1.2 Матеріальне забезпечення танкових військ РСЧА.	18
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЙНО-КАДРОВОЇ СИСТЕМИ ТАНКОВИХ ВІЙСЬК РСЧА В ПЕРЕДВОЄННИЙ ПЕРІОД:	31
2.1 Організація танкових військ РСЧА: Танкові бригади, танкові корпуси, мех.корпуси, танкові дивізії	31
2.2 Організація навчання в танкових військах РСЧА	37
Висновки.....	45
Список літератури та джерел.....	48

ВСТУП

Війна—неоцінний та вічно актуальний інструмент нав'язування своєї волі іншим. Або ж за словами К.Ф Клаузевіца «Війна таким чином не замкнута сама на собі: за словами мислителя, це «продовження політики іншими засобами».¹

Вивчення засад ведення війни, займається військова наука, яка в своїй основі такі складові як: теорія військового мистецтва, військового будівництва та військового навчання. Саме цим натхненням до вивчення цих трьох напрямків, мотивоване написання цієї роботи.

Міжвоєнний період в історії ХХ ст. Займає особливе місце. В 1918 відкривала «Велика війна» , кровопролитність і жорстокість якої породила, помилкове уявлення, що то була Війна що завершить всі війни. Проте не зважаючи на самообман, всі готувались до нової війни. Союз радянських соціалістичних республік не був виключенням. На теренах майбутнього СРСР війни тривали аж до 1921 року, що закріпило в розумінні новоствореної держави, важливість підготовки до війни.

Разом з тим міжвоєнний період став епохою значного росту виробничих можливостей як у якісному та і в кількісному відношенні. Другу світову війну не дарма називають «війною моторів» і не в малій мірі ця назва завдячує саме танкам. Танки- з'явившись на полі бою в кінці Першої світової війни, кардинально змінили, уявлення про ведення війни. Ті держави, які достатньо зрозуміли цінність нового типу військ, змогли домінувати в майбутній війні.

Отже ця робота присвячена розвитку танкових військ в Радянському Союзі, від моменту їх виникнення в СРСР як роду незалежного роду військ і

¹ Карл фон Клаузевіц. Природа війни; пер. Руслан Герасимов — Харків: Vivat, 2018. — 416 с

до початку радянсько-німецької війни. Праця акцентує увагу на теоретичному осмисленні танків та танкових військ, їх побудові та зрощенню майбутніх кадрів. Значну увагу буде приділено, саме компоненту взаємодії між цим напрямками розвитку танкових військ в СРСР. Робота має ціллю, утворити в читача комплексне розуміння тісного переплетення всіх видів діяльності над танковими військами в СРСР .

На думку автора, не дивлячись на значну опрацьованість тематики танкового війська в СРСР, в роботах інших дослідників не вистачає, «злитності», яка б дозволила зрозуміти тісні переплетення, подій які призвели до утворення того танкового війська з яким радянська держава, зустріла початок війни. Саме цим частково і пояснюється **актуальність дослідження**.

Об'єктом дослідження виступає розбудова збройних сил СРСР, в міжвоєнний період.

Предмет дослідження— доктринальні засади використання танкових військ у 1921–1941 роках.

Для досягнення поставлених завдань, передбачені такі **завдання дослідження**:

1.Проаналізувати військово-теоретичні засади формування танкових сил в РСЧА, через аналіз наявної історіографії та джерельного матеріалу.

2.Охарактеризувати особливості становища матеріального, танкового парку в межах танкових військ РСЧА.

3.Розкрити основні тенденції розвитку організації окремих частин танкових військ РСЧА.

4.Проаналізувати тенденції становлення кадрової політики щодо особистого складу та способів навчання в межах танкових військ РСЧА.

Методологічна база - ґрунтується на комплексному підході, що поєднує принципи історичного аналізу, військово-теоретичної реконструкції та соціально-політичного дослідження.

Використовуються такі методи як історико-генетичний метод, історикосистемний метод, історико-порівняльний метод, історико-типологічний метод історико-системний і тд.

Джерелознавча база дослідження спирається на такі категорії джерел:

Архівні матеріали: документи РСЧА (накази, директиви, навчальні програми), стенограми засідань вищого військового керівництва.

-Теоретичні праці військових теоретиків: роботи Л.В Фрунзе,² В. Триандафілова³, К. Каліновського⁴, Н.Е Варфоломєєва⁵ та ін.

Важливою складовою дослідження стали статутні документи що стосувались як танкових військ так і РСЧА загалом.⁶

² Л. В. Фрунзе единая военная доктрина и красная армия: Военное издательство Народного Комиссариата обороны союза СССР /. Москва -1941 – С.22

³ Триандафиллов, Владимир Кириакович. Размах операций современных армий / В. Триандафиллов. – Москва : Воен. Вестник, 1926

⁴ К.Калиновский. «Проблемы маневренной войны с точки зрения механизации и моторизации». «Красная звезда» № 161, 164 за 1930 р.

⁵ Варфоломеев Н. Е. Ударная армия. 1918 г. На Западном фронте мировой империалистической войны :: Германское наступление (21 марта — 4 августа). — М.: Госвоениздат, 1933 — с.159

⁶ Временный боевой устав броневых сил РККА. Действия при танках и порядки танковых частей /. — Москва : Гос. Воен. Изд-во, 1925. — 91 с

РОЗДІЛ I. 1.ХАРАКТЕРИСТИКА ІДЕЙНИХ ТА МАТЕРІАЛЬНИХ ЗАСАД ПОБУДОВИ ТАНКОВИХ ВІЙСЬК РСЧА.

1.1 Аналіз формування доктрини використання танкових військ РСЧА: Позитивні і негативні тенденції.

Міжвоєнний період, як місток між двома світовими війнами, був наповнений не лише різноманітними подіями, а й позначився інноваціями в багатьох сферах людської діяльності, де військове мистецтво не стало виключенням.

Так, перші танки, які були застосовані в період Першої світової війни, були надзвичайно недосконалим з інженерної точки зору. Це були машини з низькою надійністю всіх агрегатів які несли значний ризик для свого екіпажу.⁷ Проте, в майбутньому саме нащадки цих машин стануть творцями нових атласів Європи.

Танкові війська належать до того роду військ, які зародилися чи не найпізніше тому на початковому етапі використання цього роду військ дуже важко відділити їх теоретичний розвиток від розвитку тактики та стратегії всього війська. Тому доречно звернутися до тих наступальних течій та доктрина, з яких в майбутньому виникне уже власне незалежна доктрини щодо танкових військ.

Вище військове та політичне керівництво з початку створення СРСР, прагнуло розвивати засоби, які дозволили б досягти успіху на сучасному полі бою.

Радянська держава прикладала значні зусилля на проведення масових агітаційних кампаній «наступальної війни» у всіх сферах суспільного життя. Наглядним прикладом є фільми «Якщо завтра війна» знятий в 1938 році, фільм

⁷ С. Федосеев. «Сухопутные корабли» (английские тяжёлые танки Первой мировой войны) / М. Барятинский. — Москва: Моделист-конструктор, 2000. — С. 8— 16

виголошував радянське бачення майбутньої війни, яка тої що буде на «чужій землі» та «малою кров'ю». Наслідком подібної створення ефекту «осаждённой крепости».⁸

Прекрасною ілюстрацією ідеї наступальної війни, буде лозунг прописаний в польовому статуті РСЧА за 1939 рік(далі ПС-39)⁹

«Если враг навяжет нам войну, Рабочее-Крестьянская Красная Армия будет самой нападающей из всех когда-либо нападавших армий. Войну мы будем вести наступательно, с самой решительной целью полного разгрома противника на его же территории»¹⁰

Для подальшого розуміння того як формувались основи доктрини використання військ, нам потрібно звернутись до низки фундаментальних праць теоретиків «радянського військового генію», адже саме висновками цих кваліфікованих спеціалістів будуть керуватися автори воєнних доктрин.

Осмислення досвіду Великої війни відбувалось у всіх країнах-учасниках і саме результати цього осмислення ляжуть в основу успіху чи невдачі в майбутніх війнах. Розуміли потребу аналізу як Першої світової війни так і подальших воєнних конфліктів і в СРСР, Однією із перших спроб можна вважати статтю за авторством командувача фронтом , та військового теоретика Михайла Васильовича Фрунзе «Единая военная доктрина и Красная Армия»¹⁰. Робота написана в 1921 р. стала фундаментальною. . В ній автор висловлює своє бачення як активного учасника подій, в якому напрямку необхідно розвивати військову думку. Фрунзе в статті одностайно висловлював свою прихильність до стратегії ведення саме активної чи наступальної війни.

⁸ Гриневич Владислав НЕПРИБОРКАНЕ РІЗНОГОЛОССЯ: Друга світова війна і су спільно-політичні настрої в Україні, 1939 – червень 1941 рр. – Київ–Дніпропетровськ: Видавництво «Ліра», 2012. – с.53-54

⁹ Полевой устав РККА (ПУ-39) 1939 год. Глава первая. Общие основы 1. Государственное Военное Издательство Наркомата Обороны Союза ССР Москва 1939— С.324 ¹⁰

Там само с.9

¹⁰ Л. В. Фрунзе единая военная доктрина и красная армия: Военное издательство Народного Комиссариата обороны союза СССР . Москва, 1941. С.22.

Пояснював він свій вибір активної стратегії, не матеріальним чи стратегічним становищем, а саме ідеологічним:

«Общая политика рабочего класса, класса активного по преимуществу, класса, стремящегося к победе над всем буржуазным. миром, не может не быть активной в самой высокой степени»¹¹

Варто розуміти, що сам автор розумів «сирість» та недововленість своєї роботи, проте «дух» роботи став одним із важливих факторів зародження радянської доктрини ведення війни, а також однією з перших значних праць, яка створила обриси майбутнього ведення війни. Саме досвід Першої світової війни показав як розвиток технічного оснащення військ сприяв утворенню патової ситуації на фронтах. Гігантські втрати військ у наступі могли сягати 20-30% від початкової численності військ, витрата снарядів вимірювалася десятками тисяч тонн в день, і як результат проникнення на глибину до 2-3 км ворожих військ. Такою Великою війною в своїй праці «Размах операций современных армий» побачив відомий радянський військовий теоретик В.К. Триандафілов.¹² Проблема армії полягала у перевантаженості військ снарядами, артилерійськими гарматами та іншим додатковим спорядженням. Це призвело до розуміння того, що армії не вистачає ні швидкості руху, ні організаційної спроможності для того, щоб розвивати свій успіх на полі бою. Тобто навіть у випадку, коли противник на певному відтинку фронту був відкинутий або знищений, війська не встигали проникнути в тиліві райони противника, до того як він відновить стійку оборону.¹³

Як виклик на цю проблему, В.К. Триандафілов запропонував теорію низки «послідовних операцій», що автор запропонував у своїй праці:

«Но для того, чтобы в условиях современной войны разгромить противника, для того, чтобы нанести ему возможно большие потери, для того, чтобы быстро достигнуть полной

¹¹ Триандафиллов, Владимир Кириакович. Размах операций современных армий Москва : Воен. Вестник, 1926. С.9-13

¹² Там само с.12

¹³ Там само с.17-18

победы, — необходимо противнику нанести ряд последовательных ударов, которые задела бы всю основную массу его сил, расстроили бы их организацию и лишили возможности дальнейшего серьезного сопротивления. На этом основании строится теперь теория ряда последовательных операций, следующих одна за другой во времени и в пространстве, теория, которая фактически является одним из основных вопросов современной стратегии.»¹⁴

На думку автора, саме вище описаний концепт є важливим етапом в майбутньому розвитку танкової доктрини РСЧА.

Народження цієї ідеї стало реакцією на проблеми в прориві оборони противника, і одним з інструментів вирішення цієї дилеми вважались танки. Проте, як можна зрозуміти з назви, теорії «послідовних операцій», вирішення цієї проблеми до другої третини 1920-х років передбачало методичні удари в одне і теж місце з надією на позитивний результат. Фактично, різниця з стратегією часів ПСВ полягала в утворенні декількох «ударних армій»¹⁵, які, по мірі втрати організації, з мінімальною затримкою змінювали б один одного.¹⁶ Тобто до глибинного осмислення нового роду військ, як інструменту вирішення «позиційного тупику» на момент 1926 року говорити було зарано. Тож теоретизування обмежувались фразами про необхідність використання нової зброї:

«Все же можно с определенностью сказать, что нынешний характер вооруженных сил, характер их вооружения требует для изменения характера операций **какого-нибудь нового массового средства.**»¹⁸

З точки зору сучасності, ми можемо сказати, що цим «масовим засобом» стали танкові війська, проте тоді це було ще не так очевидно.

¹⁴ Триандафиллов, Владимир Кириакович. Размах операций современных армий Москва : Воен. Вестник, 1926. С. 3-4

¹⁵ Варфоломеев Н. Е. Ударная армия. 1918 г. на Западном фронте мировой империалистической войны :: Германское наступление (21 марта — 4 августа). — М.: Госвоениздат, 1933 — с.159

¹⁶ Триандафиллов Владимир Кириакович.Размах операций современных армий / В. Триандафиллов. - Москва: Воен. вестник, 1926. — с.15-20

Майже одночасно із появою фундаментальної праці В.К Триандафілова, 2 червня 1926 р. у Радянському Союзі була прийнята трирічна програма танкобудівництва, яка передбачала протягом трьох років озброїти Червону Армію всіма типами сучасних танків.¹⁷

Значні зрушення в розвитку теорії військової справи припали на період з 1929 по 1931 роки. Паралельно з розвитком праць військових теоретиків, розвивались офіційні статутні документи, що стосувались бронетанкових сил РСЧА. 25 березня був затверджений «Боевой Устав Бронесил РККА».¹⁸

Варто зрозуміти, що поява цього статуту не є просто появою ще одного документу без подальшого ефекту. Поява цього документу відображує фундаментальну зміну положення танкових військ РСЧА, адже статут 1929 року замінив «Временний боевой устав Броневых сил РККА» за 1925 рік.¹⁹ Тобто відбулась заміна тимчасового статуту на постійний. Також ознакою суттєвих змін стала постанова політбюро ЦК ВКП(Б) «О танковой программе», підписана в 1930 році, яка регулювала плани побудови сучасних(на той час) танків. Детальне про це в наступному розділі.

Таким чином, такі то роки означені чітким розумінням важливості танків на полі бою. Всі автори фокусуються на тому, що тактико-технічні характеристики нових видів танків, такі як порівняно вища швидкість, краща надійність та краще озброєння, значно розширила їх оперативні можливості. Тож ненадійна техніка періоду Першої світової війни, яка після 10-15 км їзди виходила з ладу, була замінена на швидкісні машини, котрі могли швидко

¹⁷ Кривизюк Л. П. Створення та розвиток танкових військ між світовими війнами і під час Великої Вітчизняної війни [Електронний ресурс] / Л. П. Кривизюк, І. В. Бабірад // Військово-науковий вісник. – 2011. – Вип. 16. – с. 40

¹⁸ Боевой устав броневых сил РККА. Часть I. Книга 1. Танки. — М.-Л.: Государственное издательство (Отдел военной литературы), 1929.

¹⁹ Временный боевой устав броневых сил РККА. Действия при танках и порядки танковых частей /. — Москва : Гос. воен. изд-во, 1925. — 91 с

долати сотні кілометрів. Танки було визнано як достатньо досконалий інструмент, щоб виконувати завдання оперативного, а не лише тактичного рівня.²⁰

Проте аналізуючи роботи радянських військових теоретиків, мною був звернено увагу на ознаки, притаманні саме для радянського військового мистецтва, і що робить їх унікальними. Допоки більшість європейських армій могли послуговуватись своїм досвідом участі в ПСВ, в СРСР разом з можна відслідкувати значний вплив того, що за офіційною радянською версією було названо «громадянською війною» на постімперському просторі Російської імперії, яка завершилася перемогою більшовиків та створенням Радянського Союзу .

Саме серію цих військових дій можна назвати повною протилежністю Великої війни, яка мала декілька визначальних рис: надзвичайна маневреність без чіткої лінії фронту, де роль декількох сотень кавалеристів могла бути важливішою за цілі армії. Як наслідок, це зумовило появу культу героїзації «Червоної кавалерії», наприклад Першої кавалерійської армії Будьоного. Про це детально йдеться в книзі «Первая конная армия»²¹.

В працях військових теоретиків танкові війська постійно ставились в один ряд з кавалерією, а тактичні прийоми танкових військ були дуже подібними до маневрів кавалерії в Громадянську війну.

«Дезорганизация тыла противника — узлов управления, снабжающих баз... производится рейдирующими механизированными соединениями и стратегической конницей»²²

²⁰ Триандафиллов Владимир Кириакович. Характер операций современных армий. Госвоениздат. Москва. 1936. с.30

²¹ Ключев, Леонид Лаврович. Боевой путь Первой конной армии / Л. Ключев. - М. ; Л. : Гос. изд-во, 1930. - 46 с

²² К.Калиновский. «Проблемы маневренной войны с точки зрения механизации и моторизации». «Красная звезда» № 161, 164 за 1930 р.

Тобто танки хотіли використовувати як кавалерію. Іноді це нав'язливе бажання було настільки сильним, що суперечило внутрішній логіці. Так, на одній сторінці звучала така фраза:

«Вместе с стратегической конницей скороходные танки могут участвовать в разведке, облегчая ей проникновение в расположение противника и заглядывание в глубину его расположения»²³

Разом з цим, автори наголошують на подальшому рості вогневої сили, стрілецької зброї, артилерії, танків, що в свою чергу посилює саме позицію оборони. Втім, автори ігнорували той факт, що в ПСВ кавалерія остаточно перестала бути ефективним засобом прориву оборони.²⁴

Як результат, радянська військова теорія в значній мірі наклала на танкові війська перативно-тактичні кліше застосування кавалерії, що в результаті заважало розвиватись в напрямку використання танків та моторизованої піхоти саме як головного елементу прориву оборони і подальшого розвитку цього прориву.

Проте разом з певними гальмівними аспектами, радянська доктрина стала однією з передових в світі. Частково саме досвід Громадянської війни дав можливість не замкнутись в теоріях позиційної оборони, як це сталося з Францією та частково з Британією в результаті їх аналізу наслідків війни.²⁵

Аналізуючи хід військової думки аж до початку радянсько-німецької війни, чітко видно ріст зацікавленості темою, разом з тим зростало і розуміння ролі маневрених військ в майбутній війні. Наглядною буде цитата заступника

²³ Триандафиллов Владимир Кириакович. Характер операций современных армий. Госвоениздат. Москва. 1936.с.31-32

²⁴ В. Фавицкий. «Роль мехвойск в современной операции», журнал «Механизация и моторизация РККА». М., Гос-воениздат, 1933 г., № 2, с.62

²⁵ Robert M. Citino Quest for Decisive Victory: From Stalemate to Blitzkrieg in Europe, 1899-1940 University Press of Kansas, 2002 с.184-198

начальника управління механізації і моторизації РККА Костянтина Броніславовича Калиновського:

«Будущая война начнется и будет развиваться при исключительном значении в операции трех элементов — механизации, авиации и химии), причем особое значение приобретет мотор.»²⁶

Також значної уваги приділялось розвитку самих танків як бойових одиниць.

«Техническая эволюция танка, давшая ему большую подвижность, соединенную с достаточным запасом хода, превратила его из узко тактического средства пехотной атаки в средство широкого оперативного размаха. Современный танк способен участвовать во всех фазах боя и операции»²⁷

Проте, відштовхуючись від суб'єктивного ефекту післязнання, досліджуючи теоретизування радянських вчених, у мене виник ефект «снігової кулі». Тобто одна проблема тягнула за собою іншу, яка погіршувала наступну, що в кінцевому результаті й призвело до катастрофічних наслідків на початку німецько-радянської війни в 1941 році.

Ефект «кавалеризації» ролі танків, який я описав вище, призвів до розвитку в радянській військовій думці ідеї чіткого розділення всіх маневрених військ на моторизовані війська та механізовані війська. Так, Костянтин Калиновський пропонує наступне визначення. Моторизовані війська - це тип військ, який пересувається на колісному транспорті. Тобто в своїй масі це піхота на вантажних автомобілях, які є лише засобом перевезення.²⁸ В свою чергу, механізовані війська- це вид військ, який пересувається на гусеницях, а не на колесах. Тобто, тут передусім йдеться про танки. Фактично, механізація виступає як синонім слова «танковий»³¹.

²⁶ К.Калиновский. «Проблемы маневренной войны с точки зрения механизации и моторизации». «Красная звезда» № 161, 164 за 1930 г

²⁷ Там само

²⁸ К. Б. Калиновский . Проблема механизации и моторизации современных армий // Коммунистическая академия. Секция по изучению проблем войны. «Записки», том 3. М.: Соцэкгиз, 1931. С.64. ³¹ Там само с.2-3

Що це значило для реалій формування доктрини танкових військ? Створилась досить складна ситуація. З одного боку, чи не кожен військовий теоретик того часу вважав, що взаємодія всіх родів військ, таких як піхота, артилерія, танки, авіація є фундаментальною для ведення «сучасної війни».²⁹ З іншої сторони, через бажання зробити з танків «броньовану кавалерію», була відкинута ідея взаємодії між моторизованими (піхотними) військами та механізованими (танковими) військами. Тобто танки воюють самі, а піхота їх не підтримує. На підтвердження наведемо думки Ф. Кузнецова із його праці «Мотомеханизированные соединения», де автор вказує на причини чому, ці роди військ мають бути окремими:

«Основная особенность использования ММС — взаимодействие моторизованных и механизированных войск. Здесь одинаково недопустимо как смазывать элементы механизации, так и превращать моторизованные части в механизированные. Грубейшей ошибкой будет все мешать в одну кучу.»³⁰

Подальший розвиток в напрямку масування сил і засобів у напрямку головного удару. Велику увагу в ході минулої війни приділялося масуванню сил і коштів на напрямі головного удару, що забезпечувало створення високих їх щільності та досягнення переваги над противником на ділянках прориву. Це була необхідна умова успіху бойових дій наших військ.

Особливо важливо було досягти сильного вогневого та танкового ударів. Створення високої щільності досягалося за рахунок відмови від рівномірного розподілу сил і засобів по фронту та скорочення ширини ділянок прориву.

Отже вище описані процеси розвитку віськово-теоретичної думки, стали результатом еволюції військової думки першої половини 30-х років. Далі в останні міжвоєнні роки перед військовими теоретиками постали інші виклики. В другій половині 30-их років, за визнанням радянських теоретиків танкових

²⁹ Боевой устав механизированных войск РККА. Часть 1. Строи и боевые порядки танков (1932). Изд. Управления Механизации и Моторизации РККА, -М.: 1932. с.5

³⁰ Ф. Кузнецов. «Мотомеханизированные соединения», «Красная звезда», 1930 г., № 187

військ, більшість питань, що стосуються використання танкових військ вже було вирішено.³¹ Решта питань стосуватимуться організації самих підрозділів, про що йтиметься в наступному підрозділі.

Важливою подією цього періоду розвитку танкової доктрини РСЧА став остаточний перелом в стороні саме прихильників використання танків як елементу підтримки піхоти. Наглядним прикладом цього процесу, є уривок з статті І.Сухова «Танки в современной войне»:

«Наша армия почти с первых же дней формирования танковых частей придерживалась другой точки зрения, а именно: считала возможным и необходимым предоставление крупным танковым соединениям оперативной самостоятельности. Эта точка зрения, несмотря на небольшие от нее отклонения, продолжала существовать все время и существует сейчас. Правильность этого взгляда подтвердилась **и нашим боевым опытом и опытом применения танковых соединений на западе Европы...**»³²

Цікавим є саме концентрація на досвіді використання танкових з'єднань в Західній Європі. Блискавичні операції Вермахту в Польщі та Франції змусили радянське військове та політичне керівництво задатись питанням як німецькі війська змогли перемогти? Спробою зрозуміти стала масштабна зустріч вищого керуючого складу РСЧА 23-31 грудня 1940 року. Учасниками наради стали майже все вище керівництво РСЧА на чолі з народним комісаром оборони С.К. Тимошенком.³³

Важливою для нашої теми є доповідь Г.К Жукова «Характер современной наступательной операции».³⁴, в якій він зробив короткий аналіз причин успіху німецької армії. Висновком його доповіді стало твердження, що

³¹ И. Сухов. «Танки в современной войне». Труды Воен- ной академии механизации и моторизации РККА. Юбилейный сборник. М., 1940— с.37-38

³² И. Сухов. «Танки в современной войне». Труды Воен- ной академии механизации и моторизации РККА. Юбилейный сборник. М., 1940 —с.38-39

³³ Накануне войны. Материалы совещания высшего руководящего состава РККА 23–31 декабря 1940 г. — Москва, 1993. С.408

³⁴ Г.К. Жукова «Характер современной наступательной операции» на совещании руководящего состава Красной Армии. 25 декабря 1940 г. // Маршал Советского Союза Г К. Жуков: Военно-историческое наследие: Статьи, доклады, речи, документы, письма, интервью, воспоминания. М., 2000. Кн. 1. С. 92-95.

ефективність німецьких військ пов'язана з їх організацією в танкові корпуси та дивізії.

«Что особо поучительного из действий на Западе? Это смелое и решительное применение танковых дивизий и мехкорпусов в тесном взаимодействии с военно-воздушными силами на всю глубину оперативной обороны противника.»³⁵

Отже, до радянського військового керівництва, прийшло розуміння того, що необхідно створювати схожі на німецькі організаційні одиниці танкових військ, які будуть мати можливість вести самостійні операції. Проте, враховуючи комплекс доктринальних проблем, таких як 1) бажання бачити танки як сучасну кавалерію, що виконує завдання переслідування та рейду в тил противника; 2) небажання давати взаємодіяти танкам з лінійною піхотою, яка була і є основою армії; 3) через розділення військ на механізовані та моторизовані війська, відсутність достатньої кількості піхоти у танкових частинах. Таким, чином, усі ці чинники значною мірою вплинули на реалізацію доктрини танкових військ до початку війни.

1.2 Матеріальне забезпечення танкових військ РСЧА.

Матеріальна складова у забезпеченні танкових військ СРСР на відміну від доктрини їхнього застосування виникла одразу з появою першого танку в складі радянської армії. Поява перших масових танків на теренах колишньої Російської імперії пов'язана з подіями інтервенції англо-французьких військ в 1918 році. Проте ця робота обмежується саме радянськими танковими військами.

У цьому підрозділі буде розглянуто матеріального оснащення танкових військ в СРСР. Тема інженерного чи автотранспортного забезпечення варта окремого дослідження.

³⁵ Жукова «Характер современной наступательной операции» на совещании руководящего состава Красной Армии. 25 декабря 1940 г. // Маршал Советского Союза Г. К. Жуков: Военно-историческое наследие: Статьи, доклады, речи, документы, письма, интервью, воспоминания. М., 2000. Кн. 1 с.93

Танки і все що з ними було пов'язане стало абсолютно новою сферою діяльності напочатку створення СРСР. Неможливо було покластися на неіснуючий досвід Російської імперії в виробництві танків. Це значним чином вплинуло на те як формувалась радянська танкова промисловість.

Після кінця Громадянської війни розпочався процес скорочення бронетанкових сил, як і чисельності всієї Червоної Армії загалом. На 1 січня 1921 р. у їхньому складі налічувалося 208 частин різного призначення із загальною чисельністю 28 670 осіб. Однак до кінця 1923 року кількість частин скоротилося до 68, а особовий склад – до 6,7 тис. людина³⁶.

Через економічні труднощі, пов'язані з подоланням наслідків воєн ще більше зменшилась чисельність бронетанкових військ. До кінця 1924 р. у їх складі залишилося лише 17 частин із 2 230 військовослужбовцями. Це був мінімальний рівень, нижче якого чисельність бронесил більше не знижувалася³⁷.

Початок спроб впровадити виробництво танків в СРСР відбувся на Сормовському заводі в місті Нижній Новгород. Своєї конструкторської школи на початок 1920-их в СРСР ще не існувало. Саме тому за основну бойову одиницю був взятий французький танк «Рено FT-17» — один з найпоширеніших танків того часу. Саме на ньому були відпрацьовані основні ідеї виробництва танків, які використовують і донині. До таких елементів належать: одна поворотна башта, заднє розташування моторно-трансмісійного відділу, та парні гусениці розташовані на катках.³⁸ Однак тоді вдалося випустити лише кілька машин, які так і не взяли участі в боях.

³⁶ Развитие броневых сил Красной Армии в 20-х годах.

[URL: http://tankfront.ru/ussr/history/1922-1932.html](http://tankfront.ru/ussr/history/1922-1932.html) (дата звернення 10.05.2025)

³⁷ Там само

³⁸ М. Коломиец, И. Мощанский. Бронетанковая техника Франции и Италии 1939—1945. — Москва: Моделист-Конструктор, 1998. — С. 5. — 32 с

У 1920-х роках в СРСР було складне економічне становище, тому масштабне виробництво сучасної зброї було нереальним. Становище військово-промислового комплексу не дозволяло навіть досягнути показників виробництва дореволюційної Росії. Проте, оскільки танки вважалися перспективним видом озброєння, то у 1926 році РСЧА разом із Головним управлінням військової промисловості ВРНГ затвердили трирічну програму розвитку танкобудування.³⁹ Програмою була поставлена ціль побудувати три типи танків, які відповідали тогочасним поглядам на майбутню війну. Цими типами стали: танкетки, легкі та середні танки.

В результаті були спроектовані танки Т-18 (МС-1) та Т-12. За базу для танку Т-18 підібрали італійський танк «Фіат 3000», який був облегшеною, модернізованою версією французького танку «Рено FT-17». Радянське військове керівництво в італійській моделі зацікавила менша вага і відповідно більша швидкість та маневреність танка. Однак радянська версія танку використала легшу вагу, щоб встановити потужніше озброєння. Т-18(МС-1) був танком, який відповідав завданням доктрини використання танків в другій половині 1920-х: супроводжувати піхоту на полі бою та придушувати вогневі позиції противника. Тогочасна доктрина ще не передбачала самостійних від піхоти дій танків, саме тому конструкція танку не передбачала значної рухомості для машини, а для виконання вищезгаданих завдань значна швидкість не потрібна. Сама назва МС розшифровується як «малий супроводження».⁴⁰

У 1927 році завершилася випробування Т-18 і вже в 1928 році, розпочалось серійне виробництво. 7 листопада 1929 року танк був продемонстрований в параді на Червоній площі.

³⁹ Свири́н М. Н. Броня крепка: История советского танка 1919–1937. — М.: Яуза, Эксмо, 2005. — с.65-68

⁴⁰ Мерников, А. Г. Армия Победы против Вермахта / А. Г. Мерников. Минск, 22005.с. 313

Виробництво танків відбувалось на лєнінградському заводі «Більшовик» та Мотовіліхінському машинобудівному заводі (Перм). Загальний випуск цих машин склав 958 машин, в період 1927 по 1932 роки.⁴¹

Паралельно велись спроби конструювання бойової машини Т-12 з ціллю використання в маневрених боях.

Значимою подією для радянського танкобудування стало прийняття нової системи автобронетанкових озброєнь РСЧА.

Наприкінці 1929 року відбулось засідання Головного управління військової промисловості, головою якого став радянський державний і партійний діяч Григорій Константинович Орджонікідзе. Була заслухана доповідь начальник Військово-технічного управління РСЧА Халєпського Інокентія Андрійовича в якій автор порівняв технічні характеристики радянських конструкторських танків з їх іноземними аналогами. Разом з цим були представлені дані стосовно розробки конструкторських маневрених танків. Обговорення дійшло висновку, що розробка вітчизняних конструкторських танків відстає від планів, а ті машини, які виготовляються, маю низьку надійність. Також, через відсутність значного конструкторського досвіду та нестачу кваліфікованих кадрів і обладнання в промисловості, масове виробництво танків виявилось неможливим.⁴²

Якщо глянути на радянську промисловість кінця 1920-х – поч. 1930-х років, то стають зрозумілими причини, які зумовили написання такої доповіді. Радянська металургія цілком була спроможна виконувати запити щодо виготовлення броньованих пластини для корпусу танків. Проте елементи конструкторської, які потребували точності у виробництві, радянська промисловість не могла виготовляти з необхідними показниками якості. Тобто підшипники,

⁴¹ Броня крепка: История советского танка 1919-1937 с83-84

⁴² Zaloga, Steven J. *Soviet Tanks of World War II*. Moscow: AST, 2007 С.12-18

шестерні, елементи трансмісії виготовлялись з деталей, які закупувались закордоном. Внаслідок цього, радянська танкова промисловість була вразливою у випадку переривання у поставці компонентів та мала обмежені темпи росту через недостатню кількість компонентів, які можна було закупити.⁴³ Наслідком розуміння в вищих військових колах реального становища в танковій промисловості, 3 грудня 1929 року в докладній записці на ім'я наркома оборони Климента Єфімовича Ворошилова було повідомлено про план на купівлю іноземних конструкцій танків. Так було ухвалено рішення про використання іноземного досвіду, а також запропоновано відправити радянських інженерів за кордон для вивчення танкових технологій, закупівлі зразків бронетехніки, артилерійських тягачів. За окрему плату передбачалось заручитись підтримкою іноземних компаній для виробництва танків на території СРСР.⁴⁴ В тій же записці висловлювались основні напрямки, якими мала керуватись комісія із купівлі:

«Средний танк. Наиболее желательным для приобретения типом является «Виккерс» 1927 г. На колесно-гусеничном ходу (Англия). По Америке — «Кристи» (модель 1940 г.) и «Медиум ТС» (модель 1927 г.), оба на колесно-гусеничном ходу, в крайнем случае, последний тип на гусеничном ходу. В Америке можно поставить вопрос о приобретении партии средних танков.»⁴⁸

19 травня 1930 року Президія Вищої ради народного господарства (ВРНГ) СРСР постановила створити при Мобілізаційно-плановому управлінні (МПУ) постійне інженерно-конструкторське бюро з танкобудування, керівником якого призначили помічника начальника Ордобоб'єднання А. ім'я Адамса. Основу нового бюро склали конструктори з ДКБ ОАТ та спеціалісти заводу «Більшовик», які брали участь у розробці та налагодженні серійного

⁴³ Солянкін А. Г. Та ін. Вітчизняні броньовані машини. XX століття. Т. 1. — М.: Експрінт, 2005. — С. 45–50.

⁴⁴ История создания и развития оборонно-промышленного комплекса России и СССР. 1900-1963: Док. и материалы. Т. 3. Становление оборонно-промышленного комплекса СССР (1927-1937). Ч. 1 (1927-1932). — М.: Терра; Книжный клуб, 2008. С.548 ⁴⁸ Там само С.549

виробництва танка Т-18, яка проте не привела до серійного виробництва танку.⁴⁵

Перед бюро ставилося завдання адаптувати закуплені за кордоном проекти сучасних танків, проте подальші події розвивалися за іншим сценарієм.

Результатами діяльності її комісії закупка численних моделей бронетанкової техніки різноманітного призначення, проте лише дві моделі танків, стали майбутньою основою танкових військ РСЧА, а саме моделі танку Vickers Mark E від британської компанії Vickers, який в радянській документації позначався як «викерс шеститонный». Другою конструкцією став американський танк М1931, розроблений Уолтерром Крісті, більш відомий як «танк Крісті».⁴⁶ На основі саме цих двох моделей танків були сконструйовані два наймасовіших танки СРСР до початку війни, а саме Т-26 та машини серії БТ(2,5,7). Ці два танки стали були уособленням двох різних поглядів на те, як використовувати танки.

На шасі вище згаданого танка від компанії Vickers був розроблений Т-26. Конструкція машини стала результатом осмислення британських танкобудувальників досвіду Першої світової війни, в якій танки використовувались для супроводження піхоти. Маршал Михайло Тухачевський вважав що конструкція танку добре підходить для ведення окопної війни, схожої з тою що була в Першій світовій війні.

«касаемо осмотренного мною недавно английского танка Викерса, нашел его как нельзя лучше подходящим задаче сопровождения при атаке вражеских окоп... Расположение

⁴⁵ История создания и развития оборонно-промышленного комплекса России и СССР. 1900-1963: Док. И материалы. Т. 3. Становление оборонно-промышленного комплекса СССР (1927-1937). Ч. 1 (1927-1932). — М.: Терра; Книжный клуб, 2008. С.546

⁴⁶ Москва — Вашингтон: политика и дипломатия Кремля, 1921-1941: сб. док. в 3 т. Т. 2. 1929-1933. — М.: Наука, 2009 с.221-227

башен танка бок-о-бок очень выгодно позволяет танку развить сильный поворотный огонь при пересечении окоп и траншей.... от которого никак не укрывает бруствер»⁴⁷

Завдяки простоті своєї конструкції та малих габаритах, танк ідеально підходив для радянської промисловості, яка не здатна було досить масового виготовляти важчі танки. У 1931 танк «вікерс 6 тонн» був прийнятий на озброєння під індексом Т-26.⁴⁸

Разом з тим вдалося досягти домовленостей про закупівлю танків конструкції Дж. У. Крісті. На відміну від більшості тогочасних конструкторів, Крісті основним напрямком своєї конструкторської діяльності вибрав шлях конструювання танка з максимальними маневреними характеристиками. Завдяки його унікальному підходу до конструювання системи підвіски танка, його конструкція відрізнялась надзвичайною маневреністю.⁵³

Саме його конструкція стала одним з радикальних чинників, які вплинули на розвиток радянської доктрини танкобудування та їхнього застосування. Всі машини, що існували до нього, через свою тиххідність та низьку надійність не дозволяли навіть уявити, щоб використовувати танкові війська для операцій на значну глибину оборони противника. В першому підрозділі згадувалась дискусія радянського військово-теоретичного товариства між прихильниками танків як елементу посилення піхоти, та прихильниками більш незалежних дій танків. Поява конструкції «Крісті» остаточно перекинула шальки терезів на сторону прихильників маневрених дій.

⁴⁷ Сви́рин М. Н. Броня крепка: История советского танка 1919–1937. — М.: Яуза, Эксмо, 2005. — с.169

⁴⁸ История создания и развития оборонно-промышленного комплекса России и СССР. 1900-1963: Док. И материалы. Т. 3. Становление оборонно-промышленного комплекса СССР (1927-1937). Ч. 1 (1927-1932). — М.: Терра; Книжный клуб, 2008. С.525-526 ⁵³ Мерников, А. Г. Армия Победы против Вермахта / А. Г. Мерников. Минск, 2015.—с.322 ⁵⁵ Павлов М. В., Желтов И. Г., Павлов И. В. Танки БТ. /М. В. Павлов, И. Г. Желтов, И. В. Павлов. — М.: ООО «Издательский центр «Экспринт», 2001. — С.106-115

Його танк оснащувався гумовим котками і індивідуальною підвіскою, які могли виконувати функцію коліс. Підвіска була надзвичайно витривалою до умов експлуатації та стану покриття, що в купі з потужним двигуном, давало унікальні маневрені характеристики.⁵⁵

Також конструкція танка «Крісті» привнесла унікальне технічне рішення, що підкреслювало розвиток саме активної наступальної доктрини використання танкових військ в РСЧА.

Цим рішенням було поєднання в танкові можливості їздити на гусеницях та колесах. Тобто, за необхідності, по важкодоступній місцевості танк їздив на гусеницях, а на ґрунтових та асфальтованих дорогах міг переходити на колісний хід. Однак, на практиці така конструкція виявилася недосконалою — процес переходу з гусениць на колеса займав час, який далеко не завжди можна було знайти в умовах війни.⁴⁹

Не дивлячись на те що танк Крісті і не відповідав уже затверджений «системі танко-тракторно-автоброньованого озброєння РСЧА», прийнятій у 1928 році, радянські військові вирішили придбати ліцензію на виробництво цього танку, та декілька екземплярів танку. Як з'ясувалось пізніше, танки Крісті ідеально підходять для наступальної танкової доктрини РСЧА.⁵⁰

У СРСР їх прийняли на озброєння під індексом БТ, а виробництво було розпочато 1931 року на Харківському паровозобудівному заводі. Перші екземпляри БТ були продемонстровані на параді на Червоній площі 7 листопада 1931 року.

⁴⁹ Мерников, А. Г. Армия Победы против Вермахта / А. Г. Мерников. Минск, 2015.— с.322-323

⁵⁰ История создания и развития оборонно-промышленного комплекса России и СССР. 1900-1963: Док. и материалы. Т. 3. Становление оборонно-промышленного комплекса СССР (1927-1937). Ч. 1 (1927-1932). — М.: Терра; Книжный клуб, 2008. С.546⁵⁸
Там само с.663-665

Таким чином, в 1930-х основними танками в Радянському Союзі стали моделі танків БТ та Т-26 і становили більшість танкового виробництва СРСР до 1941 року. Радянські інженери адаптували ці машини до особливостей радянської промисловості, та реалізували масове виробництво танків в СРСР, що кількісно не поступалось державам з передовою військовою промисловістю.⁵⁸

Для організації виробництва знадобились значні інвестиції в промисловість, зокрема закупівля іноземного обладнання. Одночасно з початком серійного виробництва танків, розпочався процес модернізації машин. Лінійка танків БТ поповнилась моделями БТ-5 , БТ-7 та БТ-7М.

Також з'явилися модифікації танку Т-26. Варто зазначити, що радянські танки отримали більш потужне озброєння порівняно з іноземними аналогами: важливим кроком стало встановлення на Т-26 і БТ 45-мм гармати.⁵¹

В 1932 році, як наслідок створення танків які задовольняли потреби радянських військових, була прийнята так звана «велика танкова програма». Керівництво СРСР поставили танковій промисловості амбітну задачу: виготовити 10 тисяч за один рік. План з таким числом виник, в результаті масового збільшення кількості танкових частин РСЧА, не зважаючи на відсутність техніки. Однак реалізація подібних виробничих норм, для відносно молодій танкової промисловості , була неможливою⁵²

Важливою віхою в розвитку зразків танків СРСР перед початком війни, стала розробка в 1939 році, танків Т-34 та КВ-1. Машини вирізнялися своїми високими бойовими якостями, котрі зробили їх символами радянської бронетехніки. На відміну від моделей БТ та Т-26, уже були першими

⁵¹ Павлов М. В., Желтов И. Г., Павлов И. В. Танки БТ. /М. В. Павлов, И. Г. Желтов, И. В. Павлов. — М.: ООО «Издательский центр «Экспринт», 2001. — с.70-90

⁵² Там само с.81-82

успішними та масовими машинами СРСР власної розробки, що підтвердило спроможність СРСР, розробляти власні танки.

Танк Т-34, розроблений в 1939 році, під керівництвом танкового конструктора Михайла Кошкіна. Навколо теми розробки танку та існує дискурс. Довгий час розробка танку, вважалась лиш результатом особистої ініціативи конструктора, який наполягав на його створенні, незважаючи на консерватизм військового керівництва⁵³.

Однак сучасні дослідники бронетанкової техніки, серед яких я хочу виділити Михайла Свіріна, наполягають на тому що танк , був створений не супроти порядків, чи по власній ініціативі конструктора, а як продукт еволюції поглядів радянських військових. Зокрема досвід генерал-полковника танкових військ Павлова Дмитрівна Григоровича, котрий за власним досвідом Громадянської війни в Іспанії (1936-1939рр.), вказував на вразливість радянських танків серій БТ та Т-26 проти німецької протитанкової артилерії калібром 37 мм.⁵⁴

Розробка танку Т-34 розпочалась в 1938 році, коли конструкторське бюро заводу № 183 отримало завдання на розробку двох танків, шасі Крісті, та повинні були стати розвитком танків серії БТ: колісно-гусеничний танк під індексом А-20 та гусеничний модель А-32. Саме танк Т-32 через свою кращу захищеність та відкидання непотрібної функції їзди на колесах, став прототипом Т-34. Вже в кінці травня 1939 року був готовий перший дослідний екземпляр. А 19 грудня 1939 після завершення всього циклу випробувань , був прийнятий на озброєння РСЧА.⁵⁵

⁵³ Барятинский М. Б. Т-34 в бою : М.: Яуза, Эксмо, 2008. С.45

⁵⁴ Михаил Свиринов «Броневой щит Сталина. История советского танка 1937-1943 //Яуза 2007 г. С.91-96

⁵⁵ Барятинский М. Б. Т-34 в бою : М.: Яуза, Эксмо, 2008. С.48-52

Новий танк мав в своїй конструкції цілу череду інноваційних рішень, серед яких було встановлення дизельного двигуна В-2 , потужністю в 500 кінських сил, що давало танкові хороші маневрені характеристики. Хоча недосконалість радянської промисловості призводило до того, що недостатньо якісно виробленні двигуни, мали моторесурс⁵⁶ в 100-150 годин.

Озброєний танк був 76 мм гарматою Л-11 ,а пізніше Ф-34, що призвело до збільшення вогневої потужності, порівняно з танками БТ і Т-26 озброєними 45-мм гарматами. Гармата завдяки своєму збільшеному калібру, мала фугасні снаряди з більшою кількістю вибухівки, для кращої боротьби з піхотою, та бронебійні снаряди, що могла боротись з всіма потенційними танками того часу.⁵⁷

Проте танк мав певні вразливості. Маленький внутрішній простір танку, сильно обмежував швидкість роботи екіпажу, збільшував його втому та сприяв загазованості⁵⁸ в танку. В танку були проблеми з розташуванням та якістю приладів спостереження, що сильно обмежувало бойову ефективність танків. Танки перших років виготовлення, страждали від загальної ненадійності.⁵⁹

Паралельно відбувалась розробка танка КВ-1. Танк позиціонувався як танк для прориву ліній оборони противника. Танк був розвитком танка СМК, в якого навідміну від КВ-1 було дві башти та слабше брювання. КВ-1 став тим танком, який завершив епоху багатобаштових тяжких танків в СРСР, як от Т35, які довели свою низьку ефективність, в умовах бойових дій в Іспанії та Фінляндії.⁶⁰

⁵⁶ Моторесурс- величина що виміряється в годинах роботи двигуна до необхідності його капітального ремонту. Чим більше годин працювати двигун, тим він надійніший. Двигуни танків БТ, мали моторесурс близького 250-300 годин.

⁵⁷ Там само С.81-82

⁵⁸ Загазованість- ефект коли підчас стрільби, в танк потрапляють порохові гази від порохового заряду. Дим досить шкідливий і при довгому перебуванні в загазованому середовищі, може серйозно нашкодити екіпажу.

⁵⁹ Барятинский М. Б. Т-34 в бою : М.: Яуза, Эксмо, 2008. С.118-125

⁶⁰ Мерников, А. Г. Армия Победы против Вермахта / А. Г. Мерников. Минск, 2015.—с.347

КВ-1 відзначався потужним бронюванням до (75 мм в лобовій проекції), що дозволяло протистояти всім тогочасним протитанковими гарматам. Під час першого бойового випробування в боях на лінії Маннергейма, танк отримав 43 попадання від артилерії противника, і продовжував вести бойові дії. Танк як і Т-34 був озброєний 76-мм гарматою Л-11. На основі КВ-1 був створений танк КВ-2, що відрізнявся від КВ-1 озброєнням 152 мм гаубицею⁶¹, та формою башти.

Виробництво Т-34 та КВ-1 сильно відсталості від назначених планів, через те що ці танки не були схожими на те що раніше виготовляли в СРСР.

Танк КВ-1 важив 43 тони в той час, як Т-26 важили близько 10 тон. Для нових видів танків, необхідно було створювати абсолютно іншу інфраструктуру, ніж для танків попередніх моделей. З цим і пов'язані низькі темпи виробництва. На момент початку радянсько-німецької війни в СРСР було близько 967 одиниць Т-34 (з них у прикордонних округах — близько 800).

КВ-1 – близько 504 одиниць (у прикордонних округах — близько 370.), що було лиш малою частиною танкового парку СРСР.⁶²

Наслідком значної конструкторської діяльності, значних зусиль промисловості та теоретичного осмислення ролі танків, виникли танки Т-34 та КВ. Ці танки були переосмислення поглядів на те, як танк буде діяти на полі бою. Збільшення бронювання на середньому танку Т-34, який позиціонувався як заміна танків серії БТ, було признаком того що нові танки не приміряли ролі “кавалерійського танку”, який повинен діяти на полі бою опираючись виключно на свою швидкість. Досвід війн, показав що в умовах насичення ворожих військ протитанковими засобами, танки з протикульною бронею, не

⁶¹ Гаубиця- вид артилерійського озброєння створення для ведення вогню по навісній(пологій) траєкторії. Відрізняється від гармати короткою довжиною дула та низькою швидкістю снаряду. Зазвичай є засобом боротьби з піхотою та укріпленнями.

⁶² Коломиец М. В. Т-34. Первая полная энциклопедия. — М.: Яуза: Стратегия-КМ: Эксмо, 2009. — С.200-206

можуть бути ефективними. Танки серії KB, теж були реакцією на ці виклики, і замінили багатобаштові, та малоброньовані танки Т-28 та Т-35.

Поступово був прийнята думка про зняття з виробництва легких танків підтримки піхоти, якими були Т-26. Хоча «інерція» мислення все ще була, і разом з розробкою танків Т-34 та KB, в 1940 році був розроблений танк Т-50, що був розвитком танку Т-26, який не став масовою машиною, через те що виходив за межі теоретичних поглядів на роль танків в період з 1939 по 1941 рік

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЙНО-КАДРОВОЇ СИСТЕМИ ТАНКОВИХ ВІЙСЬК РСЧА В ПЕРЕДВОЄННИЙ ПЕРІОД:

2.1 Організація танкових військ РСЧА: Танкові бригади, танкові корпуси, мех.корпуси, танкові дивізії

Розділ не має завданням описати всі штати від танкового взводу до механізованого корпусу. Основна увага приділена розумінню закономірностей розвитку організації, межах структури РСЧА, та аналізу факторів впливу на цей розвиток.

Організацію танкових військ РСЧА, можна поділити на два типи. Перший тип- це частини та з'єднання завдання яких, заключалось в тісній взаємодії з піхотними військами заради їх підтримки, це були танкові батальйони чи полки які були в штаті стрілецьких дивізій або придавались стрілецьким корпусам.. Другою течією були війська крупних механізованих з'єднань, які мали діяти самостійно, завдяки наявності в їх штаті своє власної піхоти та артилерії.

Вирішення першої задачі було створено багато окремих танкових рот, батальйонів, механізованих ескадронів, автобронедивізіонів і полків. Ці підрозділи зазвичай входили до штату піхотних дивізій РСЧА. Тобто вони були під командуванням піхотних командирів і діяли в цілях підтримки своєї дивізії. Проте ці з'єднання могли і не знаходитися в штаті дивізій, а існувати незалежно, як резерв, який надавався за певної необхідності.

Другий шлях, реалізовувався починаючи з 1930 р. разом з формуванням механізованих бригад, а з 1932 р. – механізованих корпусів.⁶³

Формування механізованих бригад і корпусів в період з 1930 по 1932 р. Було пов'язаним з формуванням розуміння на доктринальному рівні, необхідності концентрації значних сил танків, в окремих частинах.

Перед радянсько-німецькою війною, радянські танкові війська мали як численні танкові бригади, танкові батальйони стрілецьких дивізій, танкові полки кавалерійських дивізій, окремі танкові полки, так і кілька танкових корпусів. Танкові корпуси залучалися і в ході польського походу, і в ході війни з Фінляндією. Можна і потрібно, говорити про те, що і в Польщі, і у Фінляндії умови були досить специфічні, застосування великих танкових мас, власне, танкових корпусів там не вимагалось.⁶⁴

За підсумками фінської кампанії було проведено реорганізацію танкових військ. Численні танкові батальйони, що були придані стрілецьким дивізіям, та окремі танкові батальйони і полки, були визнані неефективними. Танкові корпуси були визнані занадто громіздким в управлінні, тому їх розділилися менші танкові бригади, а танкові батальйони стрілецьких дивізій, за винятком далекосхідних з'єднань, вилучити, припинити існування окремих танкових батальйонів і полків і сформувати замість них танкові бригади. Таким чином, радянські танкові війська вступили в першу реорганізацію.⁶⁵

⁶³ Дроговоз И. «Железный кулак РККА. Танковые и механизированные корпуса Красной Армии 1932—1945» М. Техника — молодёжи.1999 с.3-4

⁶⁴ Коломиец М.В. Танки в зимней войне 1939-1940. — М.: Стратегия КМ, 2001. — 82 с.

⁶⁵ Дриг С. Механизированные корпуса РККА в бою: История автобронетанковых войск Красной Армии в 1940-1941 годах. — Москва: Транзиткнига, 2005. — с.6-15

Однак ця реорганізація не встигла завершитися, як в Європі загриміли бої у Франції. Вони для радянської сторони результат, близький, загалом-то, до шоку. Французька армія, яка була переможцем Першої світової, що була однією з найкращих армій в Європі, виявилася в рекордні терміни розгромлена. Франція капітулювала, а французька армія припинила своє існування. Це означало, що на європейському континенті залишилася тільки одна велика, значна армія, з якою доводилося рахуватися і яку доводилося розглядати як ймовірного противника— Вермахт.

На жаль, відповідь, яку було дано, виявилася не цілком достовірною. Радянська розвідка, цілком справедливо вказувала, що німці масованого застосували свої бронетанкові з'єднання. Про те, що німці зводили кілька дивізій під єдине командування, створювали танкові корпуси і танкові групи, відповідно, роль масування танків була оцінена цілком правильно. Інша справа, те що за чисто зовнішніми ефектами масування, радянські військові прогледіли німецьку техніку, німецьку організацію військ і те, що можна назвати німецькою школою управління військами.⁶⁶

В результаті, поєднавши досвід Фінляндії, де були з'ясовані значні недоліки в організації та взаємодії танкових військ з піхотою і, загалом визначено проблему недостатнього насичення стрілецьких військ танками підтримки для прориву сучасних фортифікаційних смуг, з німецьким досвідом масування танків прийшли до необхідності в Червоній армії танкових дивізій.

⁶⁷

Танкова дивізія нової організації повинна була включити до свого складу два танкових полки, кожен танковий полк у складі одного батальйону важких,

⁶⁶ Там само с.45-50

⁶⁷ Glantz D. Stumbling Colossus: The Red Army on the Eve of World War II. — Kansas, 1998. — с.20-30

двох батальйонів середніх, одного батальйону вогнеметних танків, плюс у танковій дивізії передбачався мотострілецький полк. Чого хотіли досягти таким цікавим утворенням?

По-перше, вирішувалася проблема взаємодії танків з піхотою за рахунок того, що танкова дивізія весь час і в мирний, і у воєнний час мала свою власну піхоту, передбачалося, що своя власна піхота, вмітиме взаємодіяти з танками. Танкова дивізія мала, артилерійський полк, таким чином вирішувалася проблема артилерійського супроводу танкової атаки.

Передбачалося, що, проходячи спільну бойову підготовку з танкістами, артилеристи зможуть забезпечити, відповідно, артилерійську підтримку, артилерійський супровід танкової атаки.

Таким чином, виходив організм, який або міг застосовуватися розрізнено по танкових полках, або цілою дивізією, і тоді стрілецькі війська отримували в своє розпорядження потужний танковий кулак підтримки.

Тим не менш, було видно, що німці зробили наступний крок в області масування танків, і крім танкових дивізій застосовують танкові корпуси і танкові групи. В принципі, цей крок був зроблений і в Радянському Союзі, тобто слідом за формуванням перших танкових дивізій влітку 1940 року виникла концепція формування механізованих корпусів Червоної Армії. У свою чергу, механізований корпус складався з двох танкових і однієї моторизованої дивізії та частин бойового забезпечення.

Тим не менш, вже в цей момент була зрозуміла неоднозначність прийнятого рішення. Самостійний глибокий удар танковими бригадами в Радянському Союзі, принаймні, до 40-х років, серйозно вже не розглядався. Наявний бойовий досвід у цьому відношенні не дуже показовий. Якщо ми беремо, наприклад, Халхін-Гол, то там глибина операції становила 25

кілометрів.⁶⁸ Якщо ж ми беремо, наприклад, польський похід, то поставлені там перед танковими військами завдання, в принципі, для танкових військ не дуже підходили.

Повертаючись до теми реорганізації радянських танкових військ, мехкорпус, який включав до свого складу дві танкові дивізії, відповідно,

переважно важкотанкові та середньотанкові батальйони, було, не цілком зрозуміло, наскільки він придатний для глибокого прориву, для самостійних дій і для глибокого бою.

Коли в СРСР сформували мехкорпуси, призначені, зокрема, для самостійних дій, природно, відразу ж виникло питання, наскільки вони до цих дій виявляться пристосовані. Їх тільки почали формувати? Влітку 1940 року були сформовані перші радянські мехкорпуси. Таким чином, у радянських танкових військах виникло дві паралельні структури. Одна — це механізовані корпуси, що складаються з танкових дивізій і моторизованих стрілецьких дивізій. Друга — це танкові бригади.⁶⁹

Вийшло, що важкі та середні танки опинилися здебільшого у складі мехкорпусів, а легкі танки залишилися у складі легкотанкових бригад. Здавалося, що колишня концепція будівництва Червоної Армії, Тобто ми маємо стрілецькі війська, є танкові бригади, основним завданням яких є безпосередньо підтримка стрільців на полі бою, є нові мехкорпуси, які в змозі або виступити дієвим засобом кількісного та якісного посилення, або бути застосованими для вирішення самостійних оперативних завдань.⁷⁰

⁶⁸ Вооруженный конфликт в районе реки Халхин-Гол. Май-сентябрь 1939 г.: Док. И материалы. — М.: Новалис, 2014. С.278-283

⁶⁹ Sharp, Charles, Soviet Order of Battle in World War II Vol 1: The Deadly Beginning: Soviet Tank, Mechanized, Motorized Divisions and Tank Brigades of 1940—1942— С.32-36

⁷⁰ Дроговоз И. «Железный кулак РККА. Танковые и механизированные корпуса Красной Армии 1932—1945» М. Техника — молодёжи.1999 с.50-64

Тим не менш, до зими 1940-1941 року виникла ідея наступної реорганізації. Тепер бригадна ланка в танкових військах Червоної Армії, повністю скасовувалася, всі танкові війська Червоної Армії переформовувалися в танкові дивізії, що входять до складу мехкорпусів.

Рішення це вийшло, неоднозначним. Неоднозначним в першу чергу тому, що наявна матеріальна частина абсолютно не відповідала завданням укомплектування нових мехкорпусів.

Нагадую, до складу механізованого корпусу входили дві танкові дивізії, у складі кожної дивізії було два танкових полки, кожен з яких у складі одного батальйону важких танків, двох батальйонів середніх танків та батальйону вогнеметних танків.

Тобто, явно абсолютно робиться упор на важкі та середні танки, в той час як танковий парк Червоної армії складався в першу чергу з танків легких: Т-26 і БТ, для яких у новій організації місця практично не було.⁷¹

Отже організаційна структура танкових військ РСЧА піддалася значним змінами у період між двома світовими війнами, пройшовши кілька етапів розвитку.

Початкова стадія котра тривала з 1930 по 1934 рр., основними організаційними структурами танкових військ, стали танкові бригади. Ця організація дозволила об'єднати танкові війська, в достатній кількості для ведення окремих від інших родів військ бойових дій. Однак бриадна система швидко відкрила свою слабку сторону, що виражалася недостатню самостійність, через недостатність матеріальних засобів в межах бригади.

У другій пол. 1930-х років почалась зміна бригадної системи на дивізійну. Дивізійна структура була реакцією на , проблеми наявні в перших

⁷¹ Harrison M. Soviet Planning in Peace and War, 1938-1945. — Cambridge University Press, 2002. — P. 89-104

танкових бригад, про що згадувалось вище. Дивізія завдяки своїй приблизно вдвічі більшій численності танків та засобів їх підтримки, мала дозволити арковими військам стати, ще більш незалежним від інших військ інструментом, який в своєму складі мали окремі моторизовані та артилерійські частини.⁷²

Напередодні війни, було розпочато створення механізованих корпусів. Механізовані корпуси продовжували тенденцію до збільшення численності частин танкових військ РСЧА. Кожен корпус складався з двох танкових дивізій та однієї моторизованої дивізії, а також окремі частини, як от артилерійський полк, та мотоциклетний батальйон. Проте через труднощі з нестачею техніки, слабкою підготовкою як рядових так і офіцерських кадрів, більшість цих частин не були боєздатними, або взагалі існували лиш на папері.

В результаті цієї незавершеності, танкові війська РСЧА, зустріли початок війни в жахливому становищі, навіть попри наявність хорошої техніки..

2.2 Організація навчання в танкових військах РСЧА

Важливою складовою розвитку танкових військ в РСЧА, є питання забезпечення кадрами. Як у випадку з розробкою, нових одиниць бронетанкової техніки, організовувати створення компетентних спеціалістів для танкових військ, приходилось починати фактично з нуля.

В контексті описаного в минулих розділах розвитку танкових військ РСЧА, вважаю за необхідне розпочати розкриття теми кадрової специфіки радянських танкістів, через аналіз розвитку навчання.

Першим професійним навчальним закладом в СРСР, що займався підготовкою кадрів для танкових військ РСЧА, була Ленінградська вища офіцерська бронетанкова школа, заснована 1914 році з воєнно-автомобільної школи. В 1918 році названа броневою школою, а в 1919 отримала назву

⁷² Glantz D.M. *Stumbling Colossus*. – Kansas, 1998. – P. 117

Вищої військової автомобільної та броньованої школи. Перший випуск танкістів для РСЧА відбувся в 1920 році, школа випустила 54 танкісти.⁷³

Подібні до цієї школи були, доволі стихійними, їх навчальна програма базувалась на веденні значної кількості короткотривалих курсів, що не надавали достатньої компетенції танковим спеціалістам. Також така система танкових курсів, не могла впоратися з різким наростанням кількості учнів в школах. Організація саме танкових шкіл з 3 чи 4-річним терміном навчання стала цілком радянського військового керівництва.⁷⁴

Проте переозброєння армії, разом з розробкою нових типів бронетанкової техніки, вимагали збільшення численності спеціалістів в танкових військах. З кінця 1920их та на початку 1930их почалось швидке розширення численності навчальних закладів для танкістів. Нові школи, створювались з вже наявних піхотних шкіл/училищ. Було сформовано 6 нових шкіл: В жовтні 1930 р. Орловська бронетанкова школа, в 1931 р. Саратовська бронетанкова школа, в 1932 р. Горьківська бронетанкова школа, в 1930 р. В Москві створять школа автомеханіків, а в 1933 в Ленінграді створять друга школа танкових техніків.⁷⁵

Формування цих шкіл тісно пов'язане з процесом, доктринального розвитку РСЧА на початку 1930их років, та створенням конструкцій нових танків на базі розробок Крісті та британського танку «вікерс шеститонний» і танків БТ. Нові школи готували танкістів до освоєння нових видів техніки (БТ

⁷³ Ленинградские Краснознаменные бронетанковые КУКС. Механизированные корпуса РККА (7 ноября 2005).

URL:<https://web.archive.org/web/20121102125148/http://mechcorps.rkka.ru/files/spravochnik/uz/lkbtkuks.htm> (Дата звернення:01.05.2025)

⁷⁴ Криленко І.М. Підготовка офіцерських кадрів для танкових військ під впливом динаміки розвитку танкобудування (20–80-ті рр. ХХ ст.) С.7

⁷⁵ Кривизюк Л.П., Мокоївець В.І. Вишкіл офіцерів-танкістів червоної армії: 30 – 40-ві роки ХХ ст. С.36

і Т-26), та що не менш важливо, готувала технічних спеціалістів для експлуатації та конструювання нових танків.

Разом з створенням системи шкіл для танкістів, розпочалась активна кампанія друку статутних документів, для навчання військових. Варто відмітити вже згадуваний мною «бойовий статут броневих сил РСЧА» за 1929 рік. Аналіз статут вказує на його напруженість надавання рядового складу та молодших командирів. Аргументами на користь цього, є те що в статуті розписані обов'язки всіх членів екіпажів танків, що орієнтовано на рядовий склад. Управління підрозділами обмежується танковою ротою, командиром якої в мирний час міг бути до прикладу капітан.⁷⁶ Дуже цікавим аспектом поміченим підчас прочитання статуту за 1929 рік, є його простота викладу та простуватість. Це можна зрозумівши, порівнявши з «Бойовим статутом механізованих військ РСЧА» за 1932 рік. Статут 1929 року, в розділі I та розділ II, акцентує увагу на елементарних маніпуляція з танком, таких як: Заправка танка паливом, перехід танка в бойове положення, як правильно відкривати люки і тд. Ці аспекти просто не згадуються в статуті за 1932 рр. Матеріал в статуті за 1929 рік, викладено це більш простою, та як я можу судити, менш ідеологізованою мовою ніж в статуті за 1932 рр.⁷⁷ Підкріплючи це даними про те що вага військових шкіл в навчанні спеціалістів технічних спеціальностей зросла з 31,8 відсотків у 1929 р. до 63,5 відсотків у 1933 р можна наглядно побачити, як процес розвитку освіти, впливав на формування кадрів танкових військ та як на це реагували автори статутних документів.⁷⁸

Подібні намагання надати знання рядовому складу танкових військ

⁷⁶ Боевой устав броневых сил РККА. Часть I. Книга 1. Танки. — М.-Л.: Государственное издательство (Отдел военной литературы), 1929.

⁷⁷ Боевой устав механизированных войск РККА. Часть 1. Строи и боевые порядки танков (1932). — М.: Управление Механизации и Моторизации РККА, 1932.

⁷⁸ Криленко І.М. Підготовка офіцерських кадрів для танкових військ під впливом динаміки розвитку танкобудування (20–80-ті рр. ХХ ст.) С.7

РСЧА, пояснюються усталеною системою навчання спеціалістів різних звань. Вищезгадані школи та академії, були здебільшого місцем для навчання офіцерів, які в майбутньому будуть командувати танковими ротами, батальйонами та полками. Підготовка рядових солдатів РСЧА відбувалась завдяки системі начальних частин в межах танкових військ, та спеціальних навчальних частинах.

Важливим інструментом для навчання рядового складу танкових військ, відбувалось завдяки друкуванню численних наставлення, пам'яток та посібникам, які охоплювали всі спеціальності що потребувались в танку. Для навчання механіків-водіїв танків, використовувалось «Руководство по обучению вождению танков».⁷⁹ Доволі дательне наставлення, об'ємом в 147 сторінок, детально описує всі етапи навчання керування різними типами танків, специфіки водіння на різних місцевостях та організації самого навчального процесу. Для механіків-водіїв, які з своїми водійських функціями поєднували функції механіків, що обслуговували технічний стан танку, існувала окремі пам'ятки по експлуатації та обслуговуванню.⁸⁰

Для навідника гармати, або командира танка який міг замінювати навідника існували настанову по вогневі справі, які детально пояснювали різноманітні аспекти стрільби з різних видів озброєнь танків. Розглядались питання стрільби в різних умовах таких, як ніч, гори, стрільба під час їзди та стрільба з зупинками.⁸¹

Варто також згадати окремий тип регулярних навчальних видань, що регулювали навчання в межах окремих родів військ. Нас цікавлять саме

⁷⁹ Руководство по обучению вождению танков / Главное автобронетанковое управление Красной Армии. - Москва : Воениздат НКО СССР, 1941.

⁸⁰ Памятка по эксплуатации и обслуживанию боевых и транспортных машин и тракторов в полевых условиях. - Москва : воениздат НКО СССР, 1941

⁸¹ Наставление по огневому делу (правила стрельбы из танкового оружия). - Москва : воениздат НКО СССР, 1941.

документи по підготовці автобронетанкових військ. Документи викладались у вигляді методичних настанов з поясненнями про завдання та способи виконання навчального плану. Як приклад розгляну затверджені в березні 1937 року «Указания по боевой подготовке автобронетанковых войск РККА». Документ ставить конкретні часові рамки, що обмежуються III, IV, V періодами навчання, що відповідають періодам (квітень-травень), (червень-липень) та (серпень-вересень) 1937 року. У кожного періоду існували свої завдання, до прикладу III період відповідав за «сколачивание взводов» тобто організацію навчання танкових взводів, IV період відповідав за організацію навчання на рівні танкових рот, кожна з яких складала по три взводи, а період V за організацію батальйонів. Документи розраховували необхідну кількість начальних годин та їх розділення між різними навчальними завданнями.⁸²

Окрім підготовки солдатів та молодших командирів для ефективного використання танкових військ, необхідно було створити навчальну інфраструктуру для вищого командування. В 1932 році на основі факультету механізації і моторизації Військово-технічної академії ім. Дзержинського і Московського Автотракторного інституту імені Ломоносова була утворена Військова академія механізації і моторизації, котра займалась навчанням вищого військового керівництва.⁸³

Проте незважаючи на спроби реалізації достатньо масштабних заходів, з навчання значної кількості офіцерського складу, ситуація залишалася складною. Темпи росту матеріальної частини танкових військ, очевидно переганяли можливості навчальних закладів. Що в свою чергу призводило до того що молодших ланок, потрапляли на посади з якими вони не могли

⁸² Указания по боевой подготовке автобронетанковых войск РККА. - Москва : воениздат, 1937.

⁸³ Кривизюк Л.П., Мкоївець В.І. Вишкіл офіцерів-танкістів червоної армії: 30 – 40-ві роки ХХ ст. С.37

впоратися в міру своєї компетенції. В мирний час подібна тенденція може мати навіть позитивні аспекти, в тому що кар'єрні ліфти для молодих та талановитих офіцерів були відкриті. Офіцер дійсно міг розраховувати на те що він зможе, отримати значне звання не під кінець життя, як це було в французькій армії того часу.⁸⁴

Але існувала інша сторона кар'єрних ліфтів в кадровій політиці радянської військової машини, а саме класова специфіка. З 1925 року в СРСР діяв закон про обов'язкову військову службу, для всіх окрім деяких класових категорій громадян : дітей колишні дворян, купців, священників, «кулаків», офіцерів армії РІА⁸⁵ та дітей козаків. З 1939 рр. ці обмеження для призиву відкидаються, проте навчання у військових академіях, для цих людей було неможливе.⁸⁶

Радянське військове керівництво послуговуючись ідеологічними інтересами прагнуло створити політично лояльні пролетарсько-селянських збройних сили. Проте, швидко підготувати необхідну кількість пролетарів, особливо на ті посади які потребують, високої освіченості, виявилось надзвичайно складно.

Важливим фактором що впливав на кадрове становище в РСЧА, який враховуватися чи не всіма істориками, що досліджують питання кадрового складу РСЧА напередодні війни є питання репресій 1937-1938 років.

Досить складно оцінити вплив репресій ізольовано на танкові війська. В результаті репресій був убитий одним з перших засновників “теорії глибоких” операцій, активний лобіст розвитку танкових військ в РСЧА маршал Радянського Союзу Михайло Миколайович Тухачевський.

⁸⁴ *Исаев А. В., Драбкин А. В.* 22 июня. Чёрный день календаря. — М.: Яуза; Эксмо, 2008. — с.23-32

⁸⁵ РІА-російська імператорська армія

⁸⁶ Комплектование Советской (Красной) Армии

Нажаль мною не було знайдено матеріалу , що стосується числених оцінок масштабу репресій саме в танкових військах 1937-38 рр. проте приймаючи певне допущення, що репресії характеризувались політичним характером, і не стосувались окремих родів військ, вважаю що можна використати дані по загальній численності репресованих в РСЧА. Отже за 1937 рік кількість репресованих складала 8% і 2.5% за 1938 рік відносно всієї чисельності офіцерського складу армії. Зрозуміло, що якщо окремо генералітет поніс значно вищі втрати порівняно з іншими групами офіцерів, проте репресії, лиш загострили наявні проблеми з недостатністю навчальних закладів для військових.⁸⁷

Важливим досвідом для кадрової системи РСЧА, стала фінська кампанія, котра виявила серйозні недоліки у підготовці командного складу, особливо на рівні молодших офіцерів та сержантів, що керували окремими взводом та ротами.⁸⁸

Це було пов'язано з тим , як ці офіцери стали офіцерами. В Радянському Союзі, значним джерелом надходження офіцерських кадрів на випадок війни вважались учні училища та вищих навчальних закладів. У випадку з училищами, студенти випускники одразу ставали лейтенантами запасу, а студенти вишів, отримували звання капітанів. Їх навчання , мало проходити в межах навчальних закладів, що не заважати навчальному процесу. Тобто на виході, отримували офіцери які повинні були командувати ротою численність близько сто чоловік, але без жодного польового досвіду в умовах приближених

⁸⁷ Г.И. Герасимов Действительное влияние репрессий 1937-1938 гг. На офицерский корпус РККА С.2-5

⁸⁸ Подготовка командных кадров РККА (1929-июнь 1941 гг.): историография проблемы:/Государственное управление. Электронный вестник Выпуск № 33. 2012— С.

до реальності.⁸⁹⁹⁰ Положення ж танкових військ не було найгіршим, в результаті відкриття танкових шкіл/училищ за рахунок закриття піхотних, випуск піхотних офіцерів в період з 1937-1938 впав майже вдвічі.⁹¹

Тобто загальне становище , навчання танкістів в СРСР до початку війни, можна назвати тяжким, не зважаючи на значні зусилля які прикладались для створення системи навчальних закладів та друкуванню значної кількості теоретичної літератури. Компенсувати швидкість численного росту армії не виходило.

⁸⁹ Цимбалов Ігор Володимирович Подготовка военных кадров запаса Сухопутных войск РККА (1921 июнь 1941 гг.) // Армия и общество. 2009. №4. С.1-3
URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/podgotovka-voennyh-kadrov-zapasa-suhoputnyh-voyskrkka-1921-iyun-1941-gg> (дата зверення.10.05.2025).

⁹⁰ Киличенков, А. А. «Тогда нажмут водители стартеры». Проблемы подготовки танковых войск РККА в конце 1930-х гг. // Вестник архивиста. – 2019.– № 2 С.1-6

⁹¹ Подготовка командных кадров РККА (1929-июнь 1941 гг.): историография проблемы./Государственное управление. Электронный вестник Выпуск № 33.2012— С.12-15

Висновки

Було проведено дослідження доктринальних засад використання танкових військ СРСР в міжвоєнний період (1921-1941pp.) Робота розглядає чотири основні аспекти формування танкових військ РСЧА, а саме : аналіз розвитку доктрини танкових військ РСЧА, забезпечення та формування конструкцій танків в СРСР, питання створення тих чи інших організаційних структур танкових військ РСЧА, та питання кадрової політики Радянського Союзу. Саме разом ці аспекти відіграли основну роль в формуванні танкових військ в РСЧА, як елементу майбутньої війни.

Перший розділ аналізує теоретичні засади розвитку ідей використання танків. Розбирався досвід Першої світової війни та Громадянської війни на уявлення радянських теоретиків на майбутнє танкових військ. Розглядаються конкретні концепції такі як фундаментальна концепція "теорія глибокої операції» запропонована В.К Тріадафіловим , що передбачала використання танків, як інструменту для прориву оборони ворога, та розвитку успіху військ. Чи ідеї М.В Фрунзе про формування пролетарської та ідеологічно вірною армії. Конфлікти між представниками використання танків як незалежних бойових одиниць, та тих хто вважав що їх роль, це підтримка піхоти. Прихильників використання танків, як «броньованої кавалерії» , що мало діяти незалежно від піхоти та артилерії вносячи хаос в ряди противника. Був розглянутий вплив на думки радянського військового керівництва Громадянської війни в Іспанії, Радянсько-фінської війни, та польської і французької кампанії Вермахту. І загальні помилки і успіхи радянської танкової доктрини

Аналіз матеріальної складової танкових військ РСЧА. Формування перших танків на радянських теренах СРСР. Формування спроб організувати свою танкову промисловість , та проблеми які зустрілись на цьому шляху.

Запозичення іноземного досвіду через закупівлю танків зокрема британського «Вікерс» та американського «Крісті». Реалізація цього досвіду та поєднання його з власним досвідом. Створення перших власних танків, що відповідали сучасним вимогам. Т-34 який поєднував маневреність , потужне озброєння та

бронювання і став символом радянської бронетехніки, і така КВ-1, як приклад ефективного важкого танку. Про проблеми які переслідували ці спроби створити власні танки.

Другий розділ розглядав питання організації та кадрового становища радянських військ. Еволюція організаційних структур, що зазнали значних змін в результаті взаємодії з іншими факторами описаним в дослідженні. Перехід від танкових бригад, що були початковою формою організації молодих танкових сил РСЧА, перехід до більш збалансованої дивізійної системи, та до створення гігантських механізованих корпусів. Розглядались причини та проблеми які переслідували ці перетворення одних організаційних форм в інші.

Розвиток кадрової системи РСЧА, що мала суттєві недоліки, хоча мережа шкіл та академій розширювалась, але за рахунок піхотних училищ. Підготовка офіцерського складу, що не відповідала покладених на них обов'язків та наявного в них матеріального оснащення. Намагання створити не ефективну, а політично та ідеологічно надійну армію, обмежуючи притік, компетентних кадрів з тих класів як не вважались благонадійними.

Дослідження має головною ціллю розкрити головні аспекти розвитку танкових військ в СРСР, та показати складну картину взаємовпливів теоретичних, матеріальних, організаційних та кадрових аспектів один на одного. Та задати декілька питань. Чому в ході Радянсько-німецької війни, радянські танкові війська покажуть свою низьку боєздатність, що майже припинять своє існування до кінця 1941 року.

Також робота пропонує декілька питань для дослідників суміжних тематик. Доприкладу розкриття терміну «стратегическая конница», що фігурує в роботах численних радянських військових теоретиків. Пояснення цього терміну, я не знайшов у жодного автора що аналізує цю тему. Чи зачаток на розвиток теми «кавелеризації» радянських танкових військ, що навпаки

часто фігурує в працях військових істориків, але ніде не має чіткого пояснення, і що чекає свого дослідника.

Список літератури та джерел

Опубліковані джерела:

1. Вооруженный конфликт в районе реки Халхин-Гол. Май-сентябрь 1939 г.: Документы и материалы. — Москва: Новалис, 2014.
2. Временный боевой устав броневых сил РККА. Действия при танках и порядке танковых частей. — Москва: Госвоениздат, 1925. — 91 с.
3. Накануне войны. Материалы совещания высшего руководящего состава РККА 23–31 декабря 1940 г. — Москва, 1993. — С. 408.
1. Каліновський К. Проблемы маневренной войны с точки зрения механизации и моторизации // «Красная звезда». — 1930. — № 161, 164.
2. Кузнецов Ф. Мотомеханизированные соединения // «Красная звезда». — 1930. — № 187.
3. Полевой устав РККА (ПУ-39) 1939 год. Глава первая. Общие основы. — Москва: Государственное Военное Издательство, 1939. — С. 324.
4. Варфоломеев Н. С. Ударная армия. 1918 г. на Западном фронте мировой империалистической войны: Германское наступление (21 марта — 4 августа). — Москва: Госвоениздат, 1933. — С. 159.
5. Сухов И. Танки в современной войне // Труды Военной академии механизации и моторизации РККА. Юбилейный сборник. — Москва, 1940. — С. 37–38.

6. Руководство по обучению вождению танков / Главное автобронетанковое управление Красной Армии. - Москва : Воениздат НКО СССР, 1941.
7. Памятка по эксплуатации и обслуживанию боевых и транспортных машин и тракторов в полевых условиях. - Москва : воениздат НКО СССР, 1941
8. Наставление по огневому делу (правила стрельбы из танкового оружия). - Москва : воениздат НКО ссср, 1941.
9. Указания по боевой подготовке автобронетанковых войск РККА. - Москва : воениздат, 1937.
10. Триандафіллов В. К. Размах операций современных армий. — Москва: Военный вестник, 1926.
11. Фавицкий В. Роль мехвойск в современной операции // Журнал «Механизация и моторизация РККА». — Москва: Госвоениздат, 1933. — № 2. — С. 62.
12. Фрунзе Л. В. Единая военная доктрина и Красная Армия. — Москва: Военное издательство Народного Комиссариата обороны СССР, 1941. — С. 22.

Монографії та наукові праці

1. Барятинський М. Б. Т-34 в бою. — Москва: Яуза, Эксмо, 2008.
2. Дроговоз І. Железный кулак РККА. Танковые и механизированные корпуса Красной Армии 1932–1945. — Москва: Техника — молодёжи, 1999.

3. Дриг Є. Механизированные корпуса РККА в бою: История автобронетанковых войск Красной Армии в 1940–1941 годах. — Москва: Транзиткнига, 2005.
4. Жуков Г. К. Характер современной наступательной операции // Маршал Советского Союза Г. К. Жуков: Военно-историческое наследие. — Москва, 2000. — Кн. 1. — С. 92–95.
5. Исаев А. В., Драбкін А. В. 22 июня. Чёрный день календаря. — Москва: Яуза, Эксмо, 2008.
6. Карл фон Клаузевиц. Природа війни; пер. Руслан Герасимов. — Харків: Vivat, 2018. — 416 с.
7. Ключев Л. Л. Боевой путь Первой конной армии. — Москва; Ленінград: Госиздат, 1930. — 46 с.
8. Коломієць М. В. Т-34. Первая полная энциклопедия. — Москва: Яуза, 2009.
9. Коломієць М. В. Танки в зимней войне 1939–1940. — Москва: Стратегия КМ, 2001. — 82 с.
10. Киличенков, А. А. «Тогда нажмут водители стартеры». Проблемы подготовки танковых войск РККА в конце 1930-х гг. // Вестник архивиста. — 2019.— № 2 С.1-6
11. Коломієць М. В., Мощанський І. Бронетанковая техника Франции и Италии 1939–1945. — Москва: Моделист-Конструктор, 1998. — 32 с.
12. Кривизюк Л. П., Мокоївець В. І. Вишкіл офіцерів-танкістів Червоної Армії: 30–40-ві роки ХХ ст.
13. Криленко І. М. Підготовка офіцерських кадрів для танкових військ під впливом динаміки розвитку танкобудування (20–80-ті рр. ХХ ст.).
14. Мерников А. Г. Армия Победы против Вермахта. — Минск, 2015.
15. Павлов М. В., Желтов І. Г., Павлов І. В. Танки БТ. — Москва: Экспринт, 2001.

16. Подготовка командных кадров РККА (1929–июнь 1941 гг.): историография проблемы // Государственное управление. Электронный вестник. — 2012. — Вип. № 33.
17. Свірін М. Броневой щит Сталина. История советского танка 1937–1943. — Москва: Яуза, 2007.
18. Свірін М. Н. Броня крепка: История советского танка 1919–1937. — Москва: Яуза, Эксмо, 2005.
19. . Федосеев С. «Сухопутные корабли» (английские тяжёлые танки Первой мировой войны) // М. Барятинский. — Москва: Моделист-конструктор, 2000. — С. 8–16.
20. Citino R. M. Quest for Decisive Victory: From Stalemate to Blitzkrieg in Europe, 1899–1940. — University Press of Kansas, 2002.
21. . Glantz D. Stumbling Colossus: The Red Army on the Eve of World War II. — Kansas, 1998.
22. . Harrison M. Soviet Planning in Peace and War, 1938–1945. — Cambridge University Press, 2002.
23. Sharp C. Soviet Order of Battle in World War II Vol 1: The Deadly Beginning: Soviet Tank, Mechanized, Motorized Divisions and Tank Brigades of 1940–1942.

3. Електронні ресурси

1. Ленинградские Краснознаменные бронетанковые КУКС. Механизированные корпуса РККА // Mechcorps.rkka.ru. — URL: <https://web.archive.org/web/20121102125148/http://mechcorps.rkka.ru/files/spravochnik/vuz/lkbtkuks.htm> (дата звернення: 01.05.2025).
2. Развитие броневых сил Красной Армии в 20-х годах // Tankfront.ru. —

URL:

[<http://tankfront.ru/ussr/history/19221932.html>](<http://tankfront.ru/ussr/history/1922-1932.html>) (дата звернения: 10.05.2025).

3. Цимбалов Игор Владимирович Подготовка военных кадров запаса Сухопутных войск РККА (1921 июнь 1941 гг.) // Армия и общество. 2009. №4. С.1-3

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/podgotovka-voennyh-kadrov-zapasasuhoputnyh-voysk-rkka-1921-iyun-1941-gg> (дата звернения.10.05.2025).

Додатки

Додаток 1. Танк Т-26(версія 1937 р.).

Додаток 2. Танк БТ-2

Додаток 3.Танк БТ-5

Додаток 4.Танк БТ-7

Додаток 5. Танк Т-34(1939)

Додаток 6. Танк КВ-1

Додаток 7. Танк КВ-2

Додаток 8. Таблиця розрахунку кількості навчальних годин призначених для навчання танкістів

РАСЧЕТ ЧАСОВ

по подготовке инженерных подразделений мехчастей по периодам

№ п/п.	Предметы	III пе- риод	IV пе- риод	V пе- риод
		апрель— май	июнь—июль	август—15 октября
1	Политподготовка	40	40	35
2	Строевая подготовка	20	10	10
3	Физическая подготовка	20	20	20
4	Специальная подготовка:	91	106	55
	а) топография	4	—	—
	б) дороги	20	10	20
	в) мосты	10	12	10
	г) переправы	20	25	25
	д) подрывные работы	15	20	—
	е) заграждения	—	25	—
	ж) саперно-маскировочные работы	—	6	—
	з) водоснабжение	—	8	—
	и) команды специалистов	10	—	—
5	Огневая подготовка	12	15	17
6	Тактическая и тактико-специальная подго- товка:	45	46	155
	а) одиночная подготовка	—	—	—
	б) подготовка отделения	15	12	—
	в) подготовка взвода	30	22	—
	г) подготовка роты	—	12	45
	д) учения и маневры	—	—	110
7	Уставы	6	—	—
8	Химическая подготовка	2	2	2
9	Подготовка по связи	2	—	—
10	Железнодорожные перевозки	2	—	—
11	Санитарная подготовка	2	2	—
12	Резерв	5	5	30
Итого		234	246	324

Начальник Инженерного упр. РККА Комкор Петин

I. САПЕРНЫЕ РОТЫ БВО

ТРЕТИЙ ПЕРИОД ОБУЧЕНИЯ (апрель—май)

1. Политическая подготовка